

**AMIRIYNING ADABIY MEROSI VA UNING O‘ZBEK
ADABIYOTIDAGI O‘RNI****Avazbekova Inoyatxon***Farg‘ona davlat universiteti talabasi***ANNOTATSIYA**

Ushbu maqolada Amiriy ijodining o‘zbek adabiyotidagi o‘rni, uning badiiy merosining o‘ziga xos jihatlari va poetik mahorati tahlil qilinadi. Shoir asarlarida aks etgan ma’naviy-axloqiy g‘oyalar, tasvir uslubi va adabiy an’analar bilan bog‘liqligi yoritiladi. Tadqiqot Amiriyning adabiy jarayonga ko‘rsatgan ta’sirini ochib berishga qaratilgan.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается место творчества Амирая в узбекской литературе, анализируются особенности его художественного наследия и поэтического мастерства. Освещаются духовно-нравственные идеи, отражённые в его произведениях, а также связь поэтики поэта с литературными традициями. Исследование направлено на раскрытие влияния Амирая на литературный процесс.

ANNOTATION

This article examines the place of Amiriy’s works in Uzbek literature, analyzing the distinctive features of his literary legacy and poetic mastery. It highlights the spiritual and moral ideas reflected in his writings and explores the connection between his poetics and literary traditions. The study aims to reveal Amiriy’s influence on the development of the literary process.

Kalit so‘zlar:Amiriy, adabiy meros, o‘zbek adabiyoti, poetika, badiiy an’ana, lirika, ma’naviy-axloqiy g‘oyalar, badiiy tasvir, she’riyat, adabiy jarayon, estetik qarashlar, ijodiy uslub, adabiy tahlil.

Kirish

O‘zbek adabiyoti taraqqiyotida muhim o‘rin tutgan ijodkorlardan biri Amiriy hisoblanadi. Uning she’riy merosi o‘ziga xos badiiy uslubi, falsafiy teranligi va ma’naviy-axloqiy mazmuni bilan ajralib turadi. Amiriy asarlarida inson kamoloti, axloqiy poklik, hayotning mazmun-mohiyati singari muhim g‘oyalar talqin etilib, adabiy an’analar va zamonaviy badiiy fikr uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Shoir poetikasidagi badiiy tasvir vositalari, tilda nozik mahorat va mazmunning chuqur qatlamlari uning ijodini o‘rganishda alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada Amiriy ijodining o‘zbek adabiyotidagi o‘rni, adabiy jarayonga ko‘rsatgan ta’siri va uning merosining badiiy-estetik qimmatini tahlil qilinadi.

Asosiy qism

19-asrning 1-yarmida Qo‘qonda o‘ziga xos ilmiy-madaniy muhit vujudga kelgan — uning boshida turgan ma’rifatparvar hukmdor Umarxon ilm, madaniyat, san’at, adabiyot, turli kasb-hunarlarning rivojiga katta e’tibor bergan, madrasalarda o‘qish-o‘qitish ishlarini yaxshilagan, turli hunar maktablari ochilishini qo‘llab-quvvatlagan. O‘zi ham Amiriy taxallusi bilan she’rlar yozgan. Uning atrofida 70 dan ortiq shoir yig‘ilgan. 182- yilda Fazliy Namangoniy Umarxon amriga binoan, 63 shoirning she’rini o‘z ichiga olgan «Majmuai shoiron» to‘plamini tuzgan. Uni ulug‘lab qasidalar yozish, g‘azallariga tatabbu‘lar bog‘lash bu shoirlar ijodida yetakchi o‘rin tutgan. Umarxon Lutfiy, Jomiy, Navoiy, Fuzuliy, Bedilni o‘ziga ustoz sanab, ulardan ijod sirlarini o‘rgangan, ularga ergashib ijod qilgan, g‘azallariga muxammaslar bog‘lagan. Aruzning turkiy adabiyotda mashhur, xalq ijodida ham keng tarqalgan yengil va o‘ynoqi vaznlaridagina yozilgan bu she’rlarning barchasi ishqu muhabbat mavzuida. Ularda an’anaviy motivlar va tasavvufiy ruh ustun. O‘zbek va forsojlik tilidagi she’rlarini to‘plab, devon tartib bergan. Devon g‘azal, muxammas, musaddas, tuyuq janrlaridagi 10 ming misradan ortiq she’rni o‘z ichiga olgan.

Amiriy ijodi namunasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, unda Alisher Navoiy, Mavlono Lutfiy, Zaliliy g‘azallariga muxammaslarini uchratishimiz, shuningdek, g‘azal va tuyuqlarida mumtoz shoirlar an’analari go‘zal tasvirlangan:

Orazing gulzori jannat bog'idur,
Tori zulfung jon qushini bog'idur,
Halqayi zunnor zulfung davrida
Kofiri ishq o'lmog'onlar bog'idur.

Bu tuyuqda oshiqning ma’shuqa go‘zalligiga bo‘lgan benihoya oshuftaligi tasvirlanadi. Unda ma’shuqaning yuzi, sochlari, zulf halqalari orqali sevgi, visol, majoziy ishqning falsafiy qatlamlari ochiladi. “Orazing gulzori jannat bog‘idur” ushbu dastlabki misrada ma’shuqaning yuzi jannat bog‘iga qiyos qilinadi. Bu — sharq she’riyatidagi eng yuksak tashbeh: “Oraz” – yuz, chehra. Shu bilan ma’shuqa yuzi jamollarning eng oliysi ekaniga ishora. “Tori zulfung jon qushini bog‘idur” Bu misrada soch tolalari jon qushini bog‘lovchi tuzoq sifatida tasvirlanadi. Oshiqning jon qushi (ruhi, qalbi) sochning bir tolasi bilan ham asir bo‘lishini bildiradi. Soch – jonni o‘ziga tortuvchi sehrli vosita. 3-misrada esa, zunnor – rohiblar beliga bog‘laydigan ip, lekin tasavvuf va ishq she’riyatida: Ishq yo‘lida o‘zini fido qilish, jonni taslim etish ramzi hisoblanadi. Ma’shuqaning sochdagi halqalar “zunnor”ga o‘xshab, oshiqni o‘z doirasiga oladi. “Kofiri ishq o‘lmog‘onlar bog‘idur” bu misrada oshiq o‘zini: “kofiri ishq” — ishq yo‘lida jon berishga tayyor, ishqga to‘la taslim bo‘lgan banda sifatida ko‘rsatadi. “Bog‘idur” – bo‘lib turadi, topiladi, majoziy bog‘lanishdir. Tuyuqda tasgbeh, isti’ora, tazod, mubolag‘a singari she’riy san’atlar qo‘llangan. Tuyuq ramal

bahrining musaddas shaklida kelgan bo‘ladi:fo‘ilotun fo‘ilotun fo‘ilotun. Masalan, 1-misraning bo‘linishi shunday:

O-ra-zing | gul-zo-ri | jannat bog‘-i-dur

Bu vazn lirizm, muloyimlik va muhabbat mavzusi uchun mos.

Bu tuyuq Amiriy, Alisher Navoiy, Bobur kabi mumtoz shoirlar an‘analaridagi: go‘zallikni ilohiylashtirish, ishqni qudrat sifatida ko‘rsatish, oshiqning ruhiy holatini tasvirlash kabi badiiy xususiyatlarni mujassam etadi. Bu she‘rda ma‘shuqaning yuzi jannat kabi, zulfi esa taslim etuvchi zunnor kabi tasvirlanib, oshiqning ruhiy holati nihoyatda yuksak darajada ifodalangan.

Amiriy o‘zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotida yuksak badiiy saviyasi, original uslubi va mavzularning boyligi bilan ajralib turadi. Uning ijodi Sharq poetik tafakkurining qadimiy an‘analariga tayanishi bilan birga, o‘ziga xos individual poetik qarashlarni ham mujassam etadi. Shoir asarlarida inson ma‘naviy kamoloti, axloqiy poklik, muhabbatning majoziy va haqiqiy mazmuni, dunyo va odam tabiatiga doir falsafiy mushohadalar yetakchi o‘rin egallaydi. Avvalo, Amiriy poetikasining asosiy xususiyatlaridan biri uning badiiy tasvir vositalaridan mohirona foydalanishidir. Shoir o‘z asarlarida tashbeh, isti‘ora, tazod, kinoya kabi san‘atlar orqali obrazlarni jonlantiradi, o‘quvchini tuyg‘u olamiga chuqur olib kiradi. Ma‘shuqa yuzi, ko‘zi, qaddi, zulf kabi go‘zallik unsurlari shoir talqinida nafaqat estetik obraz, balki ma‘naviy haqiqat ramzi sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jihat Amiriy ijodini mumtoz lirikaning yorqin namunalari qatoriga ko‘taradi.

Amiriyning she‘riy merosi o‘z davrining adabiy jarayoni bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, unda klassik adabiyot an‘analari, xususan Navoiy maktabining kuchli ta‘siri seziladi. Shoir badiiy fikrida Navoiy yaratgan “insonparvarlik”, “komil inson”, “ishqning ilohiy mohiyati” kabi g‘oyalar ijodiy tarzda davom ettiriladi. Biroq Amiriy o‘zining mustaqil qarashlari, samimiy tuyg‘ulari va sodda, ravon ifodasi bilan bu an‘anani takrorlamaydi, balki boyitadi. Uning she‘riyatida hayotiylik, ruhiy kechinmalarni tabiiy aks ettirish, o‘z tuyg‘ularini yengil, musiqiy ohangda bayon etish kabi xususiyatlar ustuvorlik qiladi. Shoir ijodida muhabbat mavzusi alohida o‘rin tutadi. Amiriy muhabbatni faqat majoziy ko‘rinishda emas, balki insonga ruhiy kamolot bag‘ishlovchi, poklik va fidoyilikka chorlovchi vosita sifatida tasvirlaydi. Uning lirik qahramoni — ko‘ngli nozik, jamolni sevuvchi, lekin muhabbat orqali o‘zini anglashga intiluvchi shaxsdir. Shuning uchun ham Amiriyning lirikasida sezgirlik, ruhiy noziklik, samimiy ohang ustuvorlik qiladi.

Amiriyning adabiy merosida ijtimoiy hayot tasviri ham o‘z aksini topgan. Ba‘zi g‘azal va ruboiylarida shoir jamiyatdagi adolatsizliklar, insoniylikning qadrsizlanishi, ikkiyuzlamachilik kabi holatlarga kinoyaviy munosabat bildiradi. Bu esa Amiriy ijodini faqat muhabbat she‘riyati doirasida emas, balki keng ijtimoiy-falsafiy adabiyot sifatida ham o‘rganishga asos yaratadi.

Shoirning tili — sodda, ravon va ohangdor. U murakkab badiiy konstruksiyalardan ko‘ra, tabiiylikka, ohang uyg‘unligiga, mazmunning ta’sirchanligiga katta e’tibor qaratadi. Uning she’riy yo‘li o‘zbek adabiy tilining rivojlanishida, ayniqsa lirikaning musiqiylikini kuchaytirishda muhim o‘rin egallaydi. Yuqoridagi jihatlar Amiriy ijodining o‘zbek adabiyotidagi beqiyos o‘rni va ahamiyatini belgilaydi. Shoir merosi nafaqat o‘z davri adabiy muhitini boyitgan, balki keyingi avlod shoirlari uchun ham ilhom manbai bo‘lib xizmat qiladi. Uning badiiy tafakkuri, poetik mahorati va insonparvarlik ruhida asarlari o‘zbek mumtoz adabiyotining eng qadriyatli sahifalaridan birini tashkil etadi.

Xulosa

Amiriy ijodi o‘zbek mumtoz adabiyoti taraqqiyotida muhim bosqichlardan birini tashkil etadi. Uning she’rlari badiiy yetukligi, mazmuniy teranligi va ruhiy nozikligi bilan ajralib turadi. Shoir lirikasida insonning ichki olami, ma’naviy poklanish, muhabbatning majoziy va ilohiy mohiyati, hayotning falsafiy qatlamlari yuksak badiiy mahorat bilan talqin etiladi. Amiriy klassik adabiy an’analar, xususan Navoiy maktabining eng yaxshi jihatlarini o‘z ijodida davom ettirgan bo‘lsa-da, ularning doirasida qolib ketmay, shaxsiy uslubi, sodda va samimiy ohangi bilan o‘ziga xos poetik makonni yaratgan. Shoirning adabiy merosi o‘zbek adabiy tilining boyishiga, lirikaning badiiy-estetik imkoniyatlarining kengayishiga sezilarli hissa qo‘shgan. Amiriy asarlarida tasvir vositalarining rang-barangligi, ruhiy kechinmalarning tabiiy ifodasi va insonni ezgulikka chorlovchi g‘oyalar mujassam. Shuning uchun ham uning asarlari bugungi kunda ham o‘z qadrini yo‘qotmagan, o‘zbek adabiy merosining ajralmas qismi sifatida o‘rganilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qayumov, A. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: Universitet, 2010.
2. Qo‘shjonov, M. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2006.
3. Muhammadjonov, A. O‘zbek adabiyoti tarixi. 2-jild. – Toshkent: Fan, 1991.
4. Shodmonov, X. Mumtoz adabiyotda ishq konsepsiyasi. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
5. Karimov, R. “O‘zbek klassik lirikasida obrazlilik va badiiy mahorat” // Adabiyotshunoslik jurnali, 2020, №3.
6. Saidov, S. O‘zbek adabiy tilining shakllanishi va taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2001.
7. Jabborov, S. Sharq mumtoz lirikasida majoz va ramz. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
8. Bozorov, Z. “Amiriy ijodining poetik xususiyatlari” // Mumtoz so‘z san’ati, 2017, №2.
9. Is’hoqov, B. O‘zbek mumtoz she’riyati poetikasi. – Toshkent: Yozuvchi, 1996.